

Вікторія Анатоліївна ХУДАВЕРДІЄВА

ORCID: 0000-0002-0100-5079

Релігія як структурна складова функціонування сучасного суспільства

Предметом дослідження є роль релігії у визначенні сенсу життя віруючих сучасної України. У статті, з урахуванням аналізу праць сучасних учених та античних мислителів, зазначається, що релігія – явище загальне і виконує важливі позитивні функції у суспільстві. Релігія, зокрема християнство, завжди було (і має бути) джерелом сенсу життя своїх послідовників. Реалізація релігією такої сенсоутворюючої та сенсотранслюючої функції є важливою умовою соціальної значущості та впливу релігії. Масштаби соціальної ролі релігії є неочевидними і є предметом дискусії, тому для точного розуміння проблеми функціональності релігії для сучасних суспільств було проаналізовано і визначено рівень включеності релігії в соціальні процеси та свідомість широкого загалу населення.

Ключові слова: соціальні функції релігії, значимість релігії у суспільстві, православ'я, сенс життя, духовна криза суспільства, особливості сприйняття смислів, цінності, роль релігії

Victoria Khudaverdiyeva

Religion as a structural component of the functioning of Modern society

The subject of the study is the role of religion in determining the meaning of the believers' life in modern Ukraine. For centuries, religious meanings were dominant in human consciousness and only at the everyday level, and at the philosophical level (definition of the general meanings of existence and society). However, the modernization processes of the 19th and 20th centuries made their corrections, leading to a significant shift from religious to secular meanings.

The issue of the current role of religion as a source of transcendent meanings, as a source and keeper of “higher” values and meanings for the population of Ukraine is examined. It is stated that religion has always been a source of meaning in life for its followers. The implementation of such a meaning-making and sense-transmitting function by religion is an important condition for the social significance and influence of religion. In modern societies, the scope of the social role of religion is not obvious and is a subject of debate. For a more precise understanding of the problem of the functionality of religion for modern societies, the inclusion of religion in social processes and the consciousness of the broad masses of the population is analyzed. Based on the analysis, it is concluded that the ability of Orthodoxy to become a real alternative to the secular value complexes dominant in modern societies is significantly limited, since the values transmitted by Orthodoxy do not find a mass response. It is demonstrated that for the majority of believing Ukrainians, religion has largely ceased to be the basis of the semantic structure. This, in turn, along with low church affiliation, weak familiarity with Orthodox dogmatics, readiness to independently form the meanings of one's religion and to include in these meanings elements from other religions and secular ideologies, extremely limits the orientation to the meanings and values, transmitted by the

III. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

church. In further research, in connection with such a situation, it is necessary to analyze the status of religion in the meaning fields of modern man more carefully and on concrete empirical material, so as not to put too much hope on religion in terms of its ability to influence the masses and block the path of materialistic spirituality.

Keywords: social functions of religion, the significance of religion in society, Orthodoxy, the meaning of life, the spiritual crisis of society, the perception of meanings, values, the role of religion

Релігія відіграє значущу роль у житті людства. В античному і середньовічному суспільстві релігія пронизувала всі сфери життєдіяльності людини. У сучасному світі вона, як і раніше, займає домінуюче місце в суспільній свідомості. Благополуччя суспільства визначається функціонуванням у ньому релігійного інституту. Це підтверджує той факт, що віра в Бога (богів), релігія – явище загальне. Ще в давнину людина звернула на це увагу. З соціологічної точки зору значущим є не поширеність таких вірувань, не власне охоплення ними тієї чи іншої кількості людей, а вплив цих вірувань на соціум: у вигляді впливу на повсякденну поведінку віруючого, чи у вигляді інституційного впливу на перебіг соціальних процесів. Відповідно, ставиться питання щодо сучасної специфіки реалізації релігією її соціальних функцій, та питання про зміни в цих функціях (які, ймовірно, полягали в зменшенні такої функціональності релігії), і про те, чи має місце відновлення цих функцій у зв'язку з поверненням релігії до соціального поля в останні десятиріччя [8].

Багато мислителів, наголошуючи на необхідності релігії, вважали віру в Бога таким явищем, яке притаманне кожній людині. Віру вони розцінювали як вроджену властивість людини. Наприклад, Цицерон зазначає у своєму трактаті “Про природу богів”: “...Необхідно визнати, що боги існують саме тому, що знання про це закладені в нас (*insitae*), чи, краще сказати, є вродженими (*innatae*)” [11]. Цю думку ми зустрічаємо у неоплатоніка Ямвліха Халкідського [12], Іустина Філософа [7] та Іоанна Дамаскіна [4]. Не існувало в історії такого народу, в якому відсутня віра в Бога чи богів. Відомий соціолог Е. Гідденс пише: “У тій чи іншій формі релігія виявляється у всіх відомих людських суспільствах. У найдавніших засвідчених суспільствах, про які нам відомо лише завдяки археологічним знахідкам, ми знаходимо явні сліди релігійних символів та ритуалів” [1].

Необхідність релігії для суспільства визначається її соціальними функціями. Функції релігії – це характер і напрямок впливу релігії як на індивіда, так і на суспільство загалом. Тобто, мається на увазі, що дає релігія кожній людині і суспільству, і як вона впливає на життя людей. У соціологічній та релігієзнавчій літературі виділяються такі основні функції [1, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12]: 1) світоглядна функція; 2) компенсаторна функція; 3) комунікативна функція; 4) регулятивна функція; 5) інтегруюча та дезінтегруюча функція релігії; 6) культуротрансляюча функція; 7) політико-ідеологічна функція.

Відродження в пострадянський період масової релігійної самоідентифікації ймовірно говорить про відновлення домінуючим християнством своєї соціальної

ролі. Однак аналіз здатності цієї найбільш поширеної релігії виконувати характерні для релігії соціальні функції дозволяє припустити, що ця роль залишається далеко не такою, як постулюють церковні ієрархи і як це подається політиками. У нашому аналізі ми звернемося практично до всіх (крім комунікативної) перерахованих вище функцій: світоглядної, компенсаторної, регулятивної, інтегративної, функції трансляції культурних зразків та функції ідентифікації, і спробуємо оцінити, наскільки вони виконуються релігією.

Релігія – це основа моральності, невичерпне її джерело. Релігія є основним стримуючим чинником зростання злочинності, вона зміцнює суспільство. Багато атеїстів визнають, що без головного об’єкта релігії – Бога – життя соціуму ускладнюється. Атеїсти стурбовані відсутністю Бога, тому що без Бога людина покинута і самотня, без Бога немає жодних людських цінностей. Наприклад, представник атеїстичного екзистенціалізму Ж.-П. Сартр пише: “...Екзистенціалісти ... стурбовані відсутністю бога, оскільки разом із богом зникає будь-яка можливість знайти якісь цінності в умопостигаємому світі... І ніде не записано, що благо існує, що треба бути чесним, що не можна брехати. Це вихідний пункт екзистенціалізму. Справді, все дозволено, якщо бога не існує, а тому людина покинута, їй нема на що спертися ні в собі, ні назовні. Насамперед він не має виправдань” [9].

Світоглядна функція природно виходить з того факту, що релігія пропонує (або нав’язує) цілісний, комплексний погляд на світ, як на світ фізичний, так і на світ соціальний (як мають будуватися взаємовідносини між людьми) і особистісний (якою має бути сама людина). Відповідно, ця функція має місце, доки існує сама релігія. У той самий час можна побачити, що можливості реалізації цієї функції протягом століть поступово зменшувалися, з розвитком науки та освіти.

Протягом ХХ ст. релігія зіштовхувалася з радикальними викликами. Ці виклики були як локальними, внутрішніми (пов’язані з активною боротьбою радянської влади з “релігійними пережитками” і спробою побудови суспільства, що не потребує релігії), так і глобальними, зовнішніми (пов’язаними із загальними секуляризаційними процесами, що породжуються модернізацією суспільств, яке орієнтуються на західний тип розвитку). У 1970–1980-х рр. здавалося, що як мінімум у тих частинах СРСР, де переважало християнство, став переважати атеїзм. Однак масове “релігійне відродження”, яке відбулося після занепаду радянської системи, спростувало такі оцінки. Сьогодні у пострадянських слов’янських країнах релігія не тільки продовжує залишатися елементом свідомості особистості, але й наче повернулася у широку соціальну сферу, майже відновивши охоплення населення, яке було до соціально-політичних революцій початку ХХ ст. Період після 1991 р., коли зруйнувалась система державного атеїзму, коли було знято обмеження на релігійне життя, характеризується в Україні бурхливим зростанням інституційної структури різних релігійних напрямків. В цьому відношенні досить показовими є останні двадцять років, протягом яких кількість релігійних організацій постійно зростала. У 1999 р. їх налічувалося 21 134, на початку 2008 р. їх кількість становила вже 33 841 одиниць, а в 2021 р. – 37 049 (з них 35 453 громади, 536 монастирів) [6] (*табл. 1*).

III. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

Таблиця 1

Кількість релігійних організацій (центрів, управлінь, громад і монастирів) в Україні (в розрізі областей), станом на на 1 січня 2021 р.

	Області	Загалом релігійних організацій	Центри	Управління	Загалом	Громади			Монастирі	
						діючі	недіючі	незарєстровані	Загалом	Кількість у них ченців
1	Вінницька	2244	0	16	2184	1964	4	216	26	211
2	Волинська	1683	3	8	1635	1511	101	23	19	226
3	Дніпропетровська	1540	5	13	1484	1484	0	0	14	156
4	Донецька	1876	6	16	1803	1571	232	0	13	429
5	Житомирська	1622	1	8	1561	1561	0	0	28	310
6	Закарпатська	2011	3	17	1905	1721	19	165	61	490
7	Запорізька	1142	2	10	1104	1019	48	37	12	153
8	Івано-Франківська	1442	1	10	1359	939	7	413	35	141
9	Київська	1914	4	7	1850	1850	0	0	22	134
10	Кіровоградська	745	0	5	734	620	91	23	5	35
11	Луганська	869	0	11	840	792	42	6	6	58
12	Львівська	3286	4	26	3128	2925	67	136	70	794
13	Миколаївська	807	1	9	786	722	13	51	5	32
14	Одеська	1388	3	17	1310	1291	16	3	25	477
15	Полтавська	1194	0	11	1164	1164	0	0	8	88
16	Рівненська	1636	0	7	1581	1557	5	19	22	505
17	Сумська	545	0	4	532	532	0	0	7	0
18	Тернопільська	1843	0	12	1767	1767	0	0	47	506
19	Харківська	1043	0	12	1001	758	47	196	11	65
20	Херсонська	990	0	9	967	965	2	0	7	32
21	Хмельницька	2070	2	14	2003	1588	333	82	22	240
22	Черкаська	1448	0	10	1419	1360	0	59	7	230
23	Чернівецька	1381	1	12	1332	1051	119	162	21	447
24	Чернігівська	1016	0	8	987	868	73	46	14	221
25	м. Київ	1314	57	29	1017	977	0	40	29	849
	РАЗОМ	37049	93	301	35453	32557	1219	1677	536	6829

Джерело: матеріали складені за даними [2]

Переважає більшість релігійних організацій, загалом 61% від їх загальної кількості, належать до чотирьох церков: Української православної церкви (далі – ПЦУ) – 34%, Української православної церкви Київського патріархату (далі – УПЦ КП) – 12%, Української автокефальної православної церкви (далі – УАПЦ) – 4 %, Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ) – 11% [6] (табл. 2).

Наявність Православних релігійних організацій в Україні, станом на 1 січня 2021 р. (кількість)

Назва релігійних об'єднань та незалежних релігійних організацій	Загалом релігійних організацій	Центри	Управління	Загалом	Громади			Монастирі	
					Діючі	Недіючі	Незарєєстровані	Загалом	Кількість у них ченців
1. Українська православна церква (Православна церква України)	7188	1	52	6981	6196	457	328	79	233
2. Українська православна церква (Московський патріархат)	12406	1	52	12069	11741	239	89	215	4681
3. Українська автокефальна православна церква (оновлена)	36	0	0	36	20	16	0	0	0
4. Руська православна церква закордонна	39	1	2	33	23	10	0	2	25
5. Руська православна старообрядницька церква (Білокриницька згода)	57	1	0	54	47	2	5	2	2
6. Руська старообрядницька церква (Безпопівська згода)	13	0	0	13	11	0	2	0	0
7. Руська древлеправославна церква (Новозибківська згода)	6	0	0	6	5	1	0	0	0
8. Релігійні організації Істинно-Православної Церкви	36	0	1	34	32	0	2	0	0
9. Незалежні православні громади	79	0	0	79	57	13	9	0	0
ЗАГАЛОМ	19860	4	107	19305	18132	738	435	298	4941

Джерело: матеріали складені за даними [3]

Протягом XIX–XX ст. релігійність у Європі зазнала істотних змін: дедалі меншою ставала відвідуваність церков та присутність релігійної символіки у цивільному житті, зменшувався вплив на освіту та політику католицьких, православних та протестантських церков. Такі процеси змушували соціологів порушувати питан-

III. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

ня про поступове зникнення релігії з життя суспільства. Однак наприкінці ХХ ст. стало очевидним, що ситуація не така однозначна: релігія перейшла здебільшого в приватну сферу життя людей, і по всій Європі ми бачимо напівпорожні церкви, але одночасно віра в Бога і безсмертя душі так і не зникли, всупереч прогнозам суспільствознавців. Україна у цьому контексті посідає особливе місце. В СРСР, окрім відвертої антирелігійної пропаганди мали місце і каральні дії щодо віруючих, було впроваджено ідеологію, яка давала відповіді на низку питань, на які зазвичай відповідала релігія: заради чого жити, як робити моральний вибір, з кого брати приклад [6].

Оцінюючи потенціал впливу релігії у суспільстві мало одних показників релігійних практик (відвідування церков, частоти молитов тощо). Необхідний ретельний і всебічний аналіз особливостей сучасної масової християнської релігійності у зв'язку із соціальною поведінкою, і тими уявленнями, що на цю поведінку може впливати. Тобто, необхідно проаналізувати зв'язок релігійності зі світом цінностей, норм, уявлень та думок. Адже релігія пов'язана з виконанням цілої низки функцій: світоглядної, інтегративної, ідентифікаційної, культурно-трансляючої тощо. Відповідно необхідно визначити, наскільки успішно вона здатна виконувати ці функції у світі. Зокрема, одним із суттєвих індикаторів значення релігії у світогляді людини є її здатність виконувати функцію створення та транслявання смислів, зокрема смислу життя як такого [8].

На початку ХХІ ст. відомий американський соціолог Пітер Бергер підсумував, що необхідно визнати, що нинішній світ “такий же релігійний, як і завжди, а в деяких місцях релігійніший, ніж раніше”. При розгляді релігійності в Україні в європейському контексті, констатується факт, що в Україні 75% населення вважають себе релігійними, тобто, належать до певної релігії, а 23% ідентифікують себе як нерелігійні [6]. Помітно представлені в Україні різноманітні протестантські напрями, які становлять 29% усіх релігійних організацій (табл. 3) [3]. За релігійністю населення, Україна посідає 7 місце серед європейських країн після Кіпру (99%), Польщі (93%), Португалії (86%), Ірландії (80%), Словаччини (76%) та Болгарії (75%). І це при тому, що ці країни не пережили лихоліття войовничого атеїзму, які випали на долю України. Таким чином, Україна, за показником приналежності населення до певних віросповідань, є однією з найбільш релігійних країн Європи. При цьому для України характерні найвищий рівень релігійності серед жінок (95%) порівняно з чоловіками (83%) та серед мешканців сільської місцевості порівняно з міським населенням. Також відсутня істотна різниця між віковими категоріями, тобто, рівень релігійності молоді та старшого покоління практично однаковий. Одноманітною є і релігійність населення з різним рівнем освіти, і навіть соціального становища [6].

Мережа християнських релігійних організацій (в розрізі конфесій) в Україні, станом на 1 січня 2021 р. (кількість)

Назва релігійних об’єднань та незалежних релігійних організацій	Загалом релігійних організацій	Центри	Управління	Загалом	Громади			Монастирі	
					Діючі	Недіючі	Незарєєстровані	Загалом	К-сть у них ченців
Християнство, всього	37049	93	301	35453	32557	1219	1677	536	6829
Православні релігійні організації	19860	4	107	19305	18132	738	435	298	4941
Католицькі релігійні організації	5280	2	47	4892	4740	92	60	237	1888
Протестантські релігійні організації	3055	4	26	2866	2621	166	79	0	0
Релігійні організації євангельських християн	388	6	8	349	337	8	4	0	0
Релігійні організації християн віри євангельської	3052	15	55	2851	2519	33	299	0	0
Релігійні організації адвентистів	1084	3	8	1066	969	27	70	0	0
Релігійні організації лютеран	87	2	1	82	74	7	1	0	0
Інші релігійні організації протестантів (протестантського походження)	1377	12	3	1341	642	35	664	0	0

Джерело: матеріали складені за даними [3]

Відрізняються за рівнем релігійності також і регіони України. У західному регіоні віруючими себе називають 97% населення, на сході, півдні та центрі ця частка становить 84%. Відповідно до кількості громад і розподіляється кількість священнослужителів: УПЦ – 9 217, УПЦ КП – 2 940, УГКЦ – 2 217, УАПЦ – 661. Так, Всеукраїнська спілка об’єднань євангельських християн-баптистів на початок 2008 р. налічувала 2 964 служителя, в організації Свідків Єгови – 2 388, а у “Всеукраїнському союзі церков християн віри євангельської-п’ятидесятників” їх 2 246 (табл. 4) [6].

III. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

Таблиця 4

Наявність релігійних шкіл, періодичних видань, священнослужителів у православних релігійних організаціях України, станом на 1 січня 2021 р. (кількість)

Назва релігійних об'єднань та незалежних релігійних організацій	Школи			Кількість					
	Загалом	в тому числі		Священо-служителі		Періодичні видання			
		загальноосвітні	недільні	Загалом	з них іноземців	Загалом	в тому числі		
							друковані	аудіовізуальні (радіо і телебачення)	електронні
Православні релігійні організації	5878	1	5877	15242	43	212	123	12	77
1. Українська Православна Церква (Православна Церква України)	1755	0	1755	4572	4	71	34	5	32
2. Українська Православна Церква (Московський патріархат)	4086	1	4085	10510	31	135	85	7	43
3. Українська Автокефальна Православна Церква (оновлена)	3	0	3	8	0	0	0	0	0
4. Руська Православна Церква закордонна	7	0	7	33	2	1	1	0	0
5. Руська Православна Старообрядницька Церква (Білокриницька згода)	8	0	8	32	0	0	0	0	0
6. Руська Старообрядницька Церква (Безпопівська згода)	1	0	1	6	0	0	0	0	0
7. Руська Древлеправославна Церква (Новозибківська згода)	2	0	2	4	0	0	0	0	0
8. Релігійні організації Істинно-Православної Церкви	5	0	5	31	4	0	0	0	0
9. Незалежні православні громади	11	0	11	46	2	5	3	0	2

Джерело: матеріали складені за даними [3]

Релігійні організації дедалі більше заявляють про себе у інформаційному просторі країни. Кількість періодичних видань неухильно зростає і становить сьогодні близько 400, із них представників православних релігійних організацій – 212. Найбільше періодичних видань належить УПЦ – 71, а це 30% від загальної кількості. Проте протестантські періодичні видання сумарно перевищують цю цифру – на їх частку припадає 138 видань, що становить 36%. Таким чином, останніми роками спостерігається зростання всіх сегментів релігійної мережі України. Що свідчить про наявність постійного і досі незадоволеного попиту на діяльність релігійних організацій, а відповідно і потреби людей у релігійних цінностях і відповідних практиках (табл. 4).

Розростається також і мережа виховання релігійних кадрів. Нині налічується 209 духовних навчальних закладів. Більшість із них знаходиться у Києві, Львівській, Донецькій, Одеській та Тернопільській обл. Відповідно збільшується і кількість осіб, які навчаються у цих закладах (близько 18 тис. чол.) (табл. 5).

В Україні приблизно 2/3 громадян є віруючими. Проте їхню конфесійну приналежність встановити не так просто. Державна статистика щодо кількості зареєстрованих релігійних організацій суттєво відрізняється від даних соціопитувань. Щороку протягом ось уже 20 років одна з найавторитетніших українських соціологічних служб – Центр Разумкова проводить спеціальне опитування, присвячене питанням віри та релігії [5]. Цінність постійних опитувань полягає в тому, що завдяки їм можна не лише зафіксувати існуючу на поточний рік ситуацію, а й простежити динаміку змін, побачити, як розвивалася ситуація та мати підстави для прогнозу у майбутньому. Окрім Центру Разумкова у різні роки опитування проводили: група “Рейтинг”, Київський міжнародний інститут соціології та фірма “Соціс”. Всі вони показували результати, подібні до даних Центру Разумкова, з різницею в рамках похибки. Тобто фактично чотири провідні соціологічні служби показують той самий результат, що збільшує ймовірність достовірності даних.

Таблиця 5

Наявність духовних навчальних закладів в Україні (в розрізі областей), станом на 1 січня 2021 р.

Області	Духовні навчальні заклади				
	Загалом ДНЗ	Вищі ДНЗ	Середні ДНЗ	Слухачі	
				Денна форма	Заочна форма
Вінницька	5	4	1	17	248
Волинська	8	1	7	286	406
Дніпропетровська	9	5	4	391	230
Донецька	11	11	0	33	45
Житомирська	7	0	7	154	20
Закарпатська	8	3	5	476	0
Запорізька	4	1	3	175	20
Івано-Франківська	10	5	5	272	101
Київська	9	6	3	192	640
Кіровоградська	0	0	0	0	0
Луганська	5	2	3	10	60
Львівська	19	13	6	1518	999
Миколаївська	2	1	1	1	0
Одеська	11	11	0	485	264
Полтавська	3	3	0	54	615
Рівненська	6	4	2	727	1611
Сумська	2	0	2	1	1
Тернопільська	11	1	10	423	290
Харківська	8	3	5	62	299
Херсонська	1	1	0	0	101
Хмельницька	8	5	3	111	20
Черкаська	1	1	0	0	450
Чернівецька	8	8	0	0	598
Чернігівська	3	0	3	58	29
м. Київ	50	50	0	1782	2959
ЗАГАЛОМ	209	139	70	7228	10006

Джерело: матеріали складені за даними [3]

III. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

Значимість релігії для суспільства підтверджують соціологічні опитування населення. Сьогодні в Україні більшість людей називають себе віруючими. За останні два століття в нашій країні, як і в християнській Європі, практично зійшла нанівець ідентифікаційна функція релігії. Якщо в стародавніх суспільствах приналежність до соціальної групи практично збігалася зі сповіданням відповідної релігії, у середньовіччі релігійна ідентифікація нерідко переважала над територіально-державною (існувало уявлення про спільне християнське братство). З 17 по 21 січня 2020 р. було проведено дослідження соціологічною службою Центру Разумкова на замовлення інтернет-ресурсу “Обозреватель”. Опитали 2000 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської обл. за вибіркою, що репрезентує доросле населення країни за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95 [5].

Згідно з результатами цього опитування, найчастіше громадяни України відносять себе до вірних ПЦУ (34%). 13,8% назвали себе вірними Української православної церкви (Московського патріархату) (далі – УПЦ МП), 8,2% – УГКЦ, 0,7% – Протестантських та Євангелічних церков, 0,4% – Римо-католицької церкви (далі – РКЦ), 0,6% – інших релігій та конфесій. Значна частина опитаних (27,6%) зазначали, що вважають себе православними, але не належать до якоїсь із церков. 8,8% не відносять себе до жодної з конфесій, а ще 5,6% визначили себе як невіруючих [5, 6] (табл. 6).

Таблиця 6

Результати дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова у 2020 р. по Україні (Скажіть, до якої конфесії (релігії) Ви себе відносите?) (в цілому і за регіонами)

Конфесії (релігії)	Регіони України*				Загалом
	Захід	Центр	Південь	Схід	
Православна церква України (ПЦУ)	42,2	41,3	16,2	23,4	34,0
Українська православна церква (Московський патріархат)	8,7	12,0	17,9	19,1	13,8
Я просто православний, не відношу себе до якоїсь церкви	10,6	25,8	48,9	36,4	27,6
Греко-католицька церква	30,8	0,8	3,0	0,4	8,2
Римо-католицька церква	0,4	0,5	0,0	0,2	0,4
Протестантські та Євангелічні церкви	1,5	0,7	0,0	0,2	0,7
Інші конфесії, релігії	0,0	0,3	0,4	1,5	0,6
Я не відношу себе до жодної з конфесій	4,2	12,9	4,7	8,7	8,8
Я не віруючий	1,0	4,8	7,7	9,9	5,6
Відмова від відповіді/ Не знаю	0,6	0,9	1,3	0,2	0,7

Джерело: матеріали складені за даними [5]

До вірних ПЦУ віднесли себе 42,2% жителів Західного регіону, 41,3% жителів Центрального регіону, 23,4% жителів Східного регіону і 16,2% – Південного регіону.

* Захід: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька обл.; Центр: Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська обл.; Південь: Миколаївська, Одеська, Херсонська обл.; Схід: Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська обл.

Вірними УПЦ МП є 8,7% жителів Західного регіону, 12,0% жителів Центрального регіону, 17,9% жителів Південного регіону, 19,1% – Східного регіону. Вірні УГКЦ переважно представлені у Західному регіоні, де їх частка серед опитаних становить 30,8%. Православних, які не відносять себе до якоїсь із церков, найбільше у Південному (48,9%) і Східному (36,4%) регіонах. Частка вірних УПЦ МП зростає зі зростанням віку опитаних – від 9,3% серед респондентів віком від 18 до 29 років до 18,6% серед тих, кому 60 і більше років. Частка православних, які не відносять себе до якоїсь церкви, є дещо нижчою серед представників найстаршої вікової групи (60 і більше років) – 23,3% [5] (табл. 7).

Таблиця 7

Результати дослідження проведені соціологічною службою Центру Разумкова у 2020 р. по Україні (Скажіть, до якої конфесії (релігії) Ви себе відносите?) (за віком опитаних)

Конфесії (релігії)	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Православна церква України (ПЦУ)	30,6	36,5	36,3	29,4	36,4
Українська православна церква (Московський патріархат)	9,3	9,5	12,7	17,2	18,6
Я просто православний, не відношу себе до якоїсь церкви	31,3	28,6	26,9	29,1	23,3
Греко-католицька церква	6,9	8,9	8,2	8,2	8,5
Римо-католицька церква	0,5	0,0	0,3	0,6	0,4
Протестантські та Євангелічні церкви	1,0	0,5	0,9	0,8	0,2
Інші конфесії, релігії	0,7	0,5	0,3	1,1	0,2
Я не відношу себе до жодної з конфесій	11,0	8,9	9,7	9,3	5,9
Я не віруючий	8,4	5,4	4,5	3,7	5,3
Відмова від відповіді/ Не знаю	0,2	1,1	0,3	0,6	1,1

Джерело: матеріали складені за даними [5]

Частка вірних деяких конфесій та церков відрізняється серед представників електорату окремих політичних партій. Так, серед представників електорату партії “Європейська солідарність” більше, ніж в середньому по масиву опитаних, вірних ПЦУ (52%) і УГКЦ (17%). Серед представників електорату партії “Опозиційна платформа – За життя” більше, ніж загалом по масиву респондентів, вірних УПЦ МП (27%), тих, хто вважає себе православним, але не відносить себе до якоїсь церкви (34,6%), а також сумарна частка тих, хто не відніс себе до жодної конфесії або є невіруючим (20,8%). Серед представників електорату партії “Слуга народу” більше, ніж загалом серед опитаних, тих хто вважає себе православним, але не відносить себе до якоїсь церкви (35%). Електорат інших партій не аналізувався через недостатню представленість у масиві [5] (табл. 8).

III. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

Таблиця 8

Результати дослідження проведені соціологічною службою Центру Разумкова у 2020 р. по Україні (Скажіть, до якої конфесії (релігії) Ви себе відносите?) (за- лежно від наміру голосувати за певні партії)

Конфесії (релігії)	Батьківщина	Європейська солідарність	ОПЗЖ	Слуга народу
Православна церква України (ПЦУ)	39,0	52,1	14,7	32,9
Українська православна церква (Московський патріархат)	12,2	9,6	27,0	12,8
Я просто православний, не відношу себе до якоїсь церкви	22,8	12,2	34,6	35,0
Греко-католицька церква	10,6	17,0	1,4	5,2
Римо-католицька церква	0,8	0,0	0,5	0,3
Протестантські та Євангелічні церкви	0,8	1,6	0,0	0,4
Інші конфесії, релігії	0,0	0,0	0,5	0,6
Я не відношу себе до жодної з конфесій	9,8	3,7	11,8	6,5
Я не віруючий	3,3	3,2	9,0	5,6
Відмова від відповіді/ Не знаю	0,8	0,5	0,5	0,7

Джерело: матеріали складені за даними [5]

Конфесійна структура в Україні змальовує нам таку картину. Абсолютна більшість віруючих українців (91%) християнського віросповідання (православні, греко-католики, протестанти). Зокрема, 39% віруючих відносять себе до православної Церкви (УПЦ, УПЦ КП, УАПЦ), ще 44% вказують, що вони православні без чіткого визначення (т. зв. нецерковні православні), 8% – греко-католики. Таким чином, серед населення України, що іменує себе релігійним, православні становлять 90%, греко-католики – 7,7%, протестанти – 1,1% [6].

На жаль, високий відсоток православного населення України – не показник дійсної, практичної релігійності суспільства. Більшість тих, хто говорить, що він православний християнин не часто молиться, якщо молиться взагалі, не бере участі в богослужіннях, маючи вдома священні книги, ікони, не знає їх призначення та правильного використання. Виходячи з останнього, примітно те, що предмети релігійних практик мають вдома понад 90% віруючих, причому половина тих, хто вважає себе невіруючим, також має їх.

Регулятивна сила буде характерна для релігії доти, доки будуть існувати люди, які розділяють її віровчення. У релігії завжди буде якась внутрішня (непряма) регулятивна сила, оскільки в її вченні завжди є вказівки, що можна, а що не можна робити. Причому на відміну від подібних імперативів, маючих світський характер, релігійні імперативи обґрунтовуються волею вищих сил. Тому нехай і невеликою мірою, але дана функція зберігатиметься [8]. Досить слабо у наших суспільствах реалізуються функції легітимації. Звернення до релігії як засобу легітимування певних політичних дій чи всієї політичної структури, безумовно зберігається, і це часто відображається у ЗМІ. Але це переважно робиться за інерцією, так би мовити “про всяк випадок”.

Наразі вже практично відсутня апеляція до “Божої волі” при обґрунтуванні політичного панування. Головним легітиматором сучасних політичних систем є спільна воля (проявляється під час політичних виборів) і “загальне благо” (система є легітимною настільки, наскільки вона здатна це благо забезпечувати).

Інтегративна функція, що особливо підкреслюється дослідниками примітивних релігій, у сучасних слов'янських пострадянських країнах також реалізується досить слабо. Адже хоча ця функція закладена у самій природі релігії (релігійна спільність сприяє створенню та утриманню разом окремих людей та соціальних груп), проте її реалізація залежить від цілого ряду факторів [8].

Соціологічні дослідження показують, що більше половини всіх віруючих (57%) зрідка відвідують церкву: 42% – кілька разів на рік, а 15% – раз на рік. Окрім того, 20% не відвідують церкву ніколи або майже ніколи, і лише 8% віруючих регулярно відвідують богослужіння. Більше церковно активними є жінки: постійно відвідують церкву 10% проти 6% серед чоловіків. Згідно зі статистикою, значно частіше церкву відвідують греко-католики: 31% – ходять туди постійно та 38% – часто, тоді як серед православних це співвідношення становить 6% та 13% відповідно. Віруючі України також мало беруть участь у заходах своїх парафій поза богослужбовим часом. Не багато хто здійснює паломництва [6].

Релігійна карта України вельми різноманітна. Є декілька субрегіонів зі своїми історичними, етнічними та релігійними особливостями. Так у Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській обл., на відміну від решти України, домінують як за статистикою, так і за соціологією не православні, а греко-католики. Галичина – це базовий регіон для УГКЦ. Тут налічується 3 053 греко-католицькі громади, це 87,5% від усіх громад УГКЦ. Серед православної меншини домінує ПЦУ – 1 968 громад. Московський патріархат у цьому регіоні має 184 громади. В основному за рахунок півночі Тернопільської обл., що історично ближча до Волині, а не до Галичини. Крім того, тут ще 259 громад РКЦ. На Волині історично були сильні позиції православних. Умовне лідерство тут утримує Московський патріархат – 1 170 громад. Другою за чисельністю є ПЦУ – 956 парафій. Традиційно на Волині також були сильні позиції протестантів. Загалом баптисти, п'ятидесятники та адвентисти тут налічують 846 громад. Для п'ятидесятників це ключовий регіон, тут розташовується до третини всіх приходів [10].

Досить незвичайним регіоном є Закарпаття (Закарпатська обл.). Через близькість політичних кордонів країн Євросоюзу (Угорщини, Словаччини, Польщі та Румунії) та наявності природного кордону з боку решти України – Карпатських гір, історія, а головне населення краю досить строкате. Тут є угорська, румунська, словацька та ромська меншини. У релігійному плані тут домінує УПЦ МП (624 громади), що вперше прийшов на ці терени лише 75 років тому. Другою за чисельністю є Греко-католицька церква – 446 парафій. Цікаво, що місцева греко-католицька єпархія є автономною і безпосередньо підпорядковується Ватикану, не входячи до складу УГКЦ. Унікальною локальною групою є Реформатська протестантська церква, до якої належать переважно члени угорської громади – 113 парафій. Словацька меншина сповідує римо-католицизм і налічує 92 громади [10]. Унікальність Закарпаття поля-

III. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

гає в тому, що тут є дві релігійні організації суто локального характеру, яких немає за межами області та які у своїй офіційній назві містять назви місцевих топонімів: “Мукачівська греко-католицька єпархія” та “Закарпатська реформатська церква”.

Велика румунська діаспора є на Буковині (Чернівецька обл.). Там головною конфесією є православ'я. Досить сильні позиції Московського патріархату – 427 громад. Адже голова УПЦ МП митрополит Онуфрій раніше очолював Чернівецьку єпархію. Етнічні румуни опікуються священниками Московського патріархату. Також у регіоні є кілька єпархій ПЦУ із загальною кількістю у 205 парафій. Крім того, на Буковині досить сильні позиції протестантів, як і на Волині. Баптисти, п'ятдесятники та адвентисти тут налічують загалом 470 громад [10].

Інші регіони України не такі релігійно різноманітні. До того ж вони значно сильніше секуляризовані і роль релігії там значно нижча. Це проявляється і в кількості людей, які вважають себе віруючими, і в практикуючих, і в тих, хто підтримує церкву матеріально і довіряє священникам. Спостерігається різкий контраст між жителями Сходу та Заходу України. І цьому є кілька пояснень. По-перше, території Галичини, Волині, Закарпаття та Буковини у міжвоєнний період не входили до складу Радянської України, а були під владою Польщі, Чехословаччини та Румунії. Там не було насильницької атеїзації, релігійних гонінь та сталінських репресій. Релігійне життя не було викорчоване до кореня, а розвивалося своєю чергою. Богоборча машина прийшла туди на двадцять років пізніше і вже не з тим запалом. По-друге, ці регіони були значно менш русифіковані, а релігійна складова часто асоціювалася з національною українською ідеєю, принаймні на Галичині. Тому роль Церкви була високою у духовній сфері, а також у національно-патріотичному вихованні. На противагу державному атеїзму СРСР. По-третє, це переважно аграрні регіони, на відміну від промислового Донбасу. Аграрії зазвичай релігійніші, ніж промисловці. Справа в тому, що сільське господарство залежить від великої кількості змінних (погодних умов), які не залежать від волі людини. Промисловість менш схильна до змінних умов. Це додатковий фактор який пояснює відмінності у релігійних настроях Заходу та Сходу України [10].

Можна безперечно стверджувати, що релігія в суспільній свідомості нашого соціуму займає вагомий авторитет. Отже, релігія функціонує у кожному суспільстві та виконує важливі позитивні функції. Вона визначає світогляд, світовідчуття та соціальну поведінку людей. Релігія, впливаючи на індивідуальну і масову свідомість, формує певну систему норм і цінностей у соціумі, приносить розраду у важких ситуаціях, дає людині сенс життя. Вона є соціальним інститутом, який регулює взаємини між людьми. Результати соціологічних досліджень свідчать, що релігія є важливим і значущим явищем у нашому суспільстві. Навіть за часів атеїстичної ідеології люди зберігали віру в Бога. Все це свідчить про те, що релігія – необхідна структурна складова будь-якого соціуму. Поле місіонерської діяльності православної Церкви в Україні ще не освоєно. Виходячи із загальної статистики, ми можемо сказати, що Україна є християнською, православною державою. Але до свідомого прийняття Христа та осмисленого сповідання православ'я необхідно привести ще практично більшу частину тих, хто хрещений, хто ідентифікує себе православним, але не є практикуючим православним [6].

Вийшовши з довгих років атеїстичного утиску Церква зіткнулася з величезною кількістю проблем, і перші роки були повністю присвячені їх вирішенню, проблеми ж ці часто були матеріального характеру. Відновлювалася церковна інфраструктура, будувалися, реставрувалися храми. Безперечно, паралельно докладалися зусилля для початку церковної проповіді, зверненої до суспільства, а не до окремих людей. Налагоджувався та вдосконалювався механізм, проте це технічна сторона. Принциповим для Церкви є те, щоб слово Євангелія прозвучало переконливо сьогодні для людей, відірваних від релігійної християнської традиції атеїстичними десятиліттями. Завдання Церкви сьогодні у тому, щоб люди осмислили і прийняли феномен віри не як історичну традицію, як частину фольклору, а як світогляд, тобто, прийняти Євангеліє розумом і серцем. Для того щоб релігія стала способом життя людей, від часу констатації “я віруючий” до моменту реального воцерковлення – шлях довжиною в життя. Однак цим шляхом віряни повинні йти не самотньо, це не їхня особиста проблема, це проблема загальноцерковна, а Церква, на жаль, відчуває гостру нестачу в катехизаторській діяльності духовенства та практикуючих мирян, які також мають бути підмогою священникові у воцерковленні “нецерковних” православних. Священник, усвідомлюючи свою пастирську відповідальність перед Богом, повинен на індивідуальному рівні вести вдумливу роботу з сучасною людиною.

1. Гидденс Е. Социология. Москва: Едиториал УРСС, 2005. С. 461.
2. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. Статистика. Етнополітика Релігійні організації: узагальнення за даними ЄДР в Україні станом на 1 січня 2021 року. URL: <https://dessa.gov.ua/statistics-2020-ethno>.
3. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. Статистика. Етнополітика. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2021 року. URL: <https://dessa.gov.ua/statistics-2020-ethno/>.
4. Іоан Дамаскін. Точний виклад православної віри. URL: http://www.orthlib/John_of_Damascus/vera1_01.html.
5. Конфесійна та церковна належність громадян України (січень 2020 р. соціологія). Разумков Центр. 3 лютого 2020. Соціологія. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia>.
6. Митрополит Переяслав-Хмельницький и Вишневыский Олександр (Драбинко). Религия и религиозность в Украине (статистика и общий обзор). URL: <https://mvfund.org>.
7. Муч. Иустин Философ. Апология II, представленная в пользу христиан римского сената. URL: <http://mstud.org/library/j/justin/apology2.htm>.
8. Релігієзнавство: навч. посіб. / за ред. Л. І. Мозгового, О. В. Бучми. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 264 с.
9. Сартр Ж. П. Екзистенціалізм – це гуманізм. Київ: 1990. 398 с.
10. Україна релігійна. Державна статистика та незалежна соціологія. 29 груд. 2020. URL: <https://www.trrussian.com>.
11. Цицерон М. Т. Про природу богів. Цицерон. Філософські трактати. Київ: Наука, 1985. С. 74–75.
12. Ямвлих Халкидский. О египетских мистериях. Москва: АТ “ХГС”, 1995. С. 46.

References

1. Hyddens, E. (2005). *Sotsyolohyia [Sociology]*, Moskva: Edytorial URSS, 2005, 461 (in Rus.).
2. (2021). Derzhavna sluzhba Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti. Statystyka. Etnopolityka Relihijni orhanizatsii: uzahal'нення за danymy YeDR v Ukraini stanom na 1 sichnia 2021 roku [State service of Ukraine on ethnopolitics and freedom of conscience. Statistics. Ethnopolitics Religious organizations: generalization according to the data of the UDR in Ukraine as of January 1, 2021]. Retrieved from <https://dcss.gov.ua/statistics-2020-ethno> (in Ukr.).
3. (2021). Derzhavna sluzhba Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti. Statystyka. Etnopolityka. Zvit pro merezhu relihijnykh orhanizatsij v Ukraini stanom na 1 sichnia 2021 roku [State service of Ukraine for ethnopolitics and freedom of conscience. Statistics. Ethnopolitics. Report on the network of religious organizations in Ukraine as of January 1, 2021]. Retrieved from <https://dcss.gov.ua/statistics-2020-ethno/> (in Ukr.).
4. Ioan Damaskin. Tochnyj vyklad pravoslavnoi viry [An accurate exposition of the Orthodox faith]. Retrieved from http://www.orthlib./John_of_Damascus/vera1_01.html (in Ukr.).
5. (2021). Konfesijna ta tserkovna nalezhnist' hromadian Ukrainy (sichen' 2020r. sotsiolohiia). Razumkov Tsent. 3 liutoho 2020. Sotsiolohiia [Confession and church affiliation of citizens of Ukraine (January 2020. sociology). Razumkov Center. February 3, 2020. Sociology]. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia> (in Ukr.).
6. (2021). Mytropolyt Pereiaslav-Khmelnyskyi y Vyshnevskyi Oleksandr (Drabyanko). Relyhyia y relyhoznost v Ukrayne (statystyka y obshchyi obzor) [Metropolitan Pereyaslav-Khmelnyskyi and Oleksandr Vishnevskyi (Drabinko). Religion and religiosity in Ukraine (statistics and general overview)]. Retrieved from <https://mvfund.org> (in Rus.).
7. Much. Yustyn Fylosyf. Apolohyia II, predstavlennaia v polzu khrystyan rymskoho senata [Torment. Justin the Philosopher. Apology II presented in favor of Christians to the Roman Senate]. Retrieved from <http://mstud.org/library/j/justin/apology2.htm> (in Rus.).
8. (2008). Relihiieznavstvo: navch. posib. [Religious studies: study guide] / za red. L. I. Mozghovoho, O. V. Buchmy, 2-he vyd., Kyiv: Tsent. uchbovoi literatury, 264 (in Ukr.).
9. Sartr, Zh. P. (1990). Ekzystentsializm – tse humanizm [Existentialism is humanism], Kiev, 398 (in Ukr.).
10. (2020). Ukrainy relihijna. Derzhavna statystyka ta nezalezhna sotsiolohiia. 29 hrud. 2020 [Ukraine is religious. State statistics and independent sociology. December 29 2020]. Retrieved from: <https://www.trrussian.com> (in Ukr.).
11. Tsytseron, M. T. (1985). Pro pryrodu bohiv. Tsytseron. Filososf'ski traktaty [On the nature of the gods. Cicero. Philosophical treatises], Kiev: Nauka, 74–75 (in Ukr.).
12. Yamvlikh, Khalkids'kyi (1995). O ehypetskykh mysteryiakh [About Egyptian mysteries], Moskva: AT "KhHS", 46 (in Rus.).